

Ključni aspekti promišljanja o odgoju u filozofiji Johna Deweya

Subotić, Matea; Golubović, Aleksandra

Source / Izvornik: **Metodički ogledi : časopis za filozofiju odgoja, 2022, 29, 11 - 33**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.21464/mo.29.2.11>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:676708>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Pregledni rad
UDK 1:37(045)Dewey, J.

KLJUČNI ASPEKTI PROMIŠLJANJA O ODGOJU U FILOZOFIJI JOHNNA DEWEYA

Matea Subotić, Aleksandra Golubović

Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci
Sveučilišna avenija 4, 51000 Rijeka, Hrvatska
mateasubotic@gmail.com;
aleksandra.golubovic@ffri.uniri.hr

Primljen: 7. 7. 2020.
Prihvaćen: 28. 11. 2022.

Pitanje odgoja staro je koliko i život sâm, a njegovi ključni elementi zaokupljaju i dalje misli brojnih pedagoga, psihologa, filozofa, sociologa itd. Mnogo je stručnjaka različitih profila koji se bave temom odgoja, no jedno se ime posebno ističe, ime uz koje se veže pojam suvremenog odgoja i reforme obrazovanja – John Dewey. Cilj ovog rada je prikazati u glavnim crtama njegovu teoriju i primjenu teorije u domeni filozofije odgoja, ističući važnost odgoja kao društvene funkcije u službi civilizacijskog opstanka i napretka. Upravo je društveni i tehnološki napredak potaknuo Deweyja na ideju reforme obrazovanja, u čijem je središtu bio praktični rad i eksperimentalna metoda, s ciljem postizanja ravnoteže između znanja i vještina. Značajan dio Deweyjeve filozofije odgoja posvećen je odgoju i obrazovanju, a uz taj aspekt bit će prikazana i opća promišljanja o odgoju, njegovim ciljevima, svrsi i definiciji, te moralu kao iznimno značajnom odgojno-obrazovnom aspektu.

Ključne riječi: John Dewey, filozofija, odgoj, obrazovanje, pedagogija, teorija, praksa, društvo, napredak, eksperimentalna metoda, pragmatizam, moral, iskustvo

Uvod

Odgoj je proces u kojem se posredstvom poučavanja i učenja utječe na emocionalni, socijalni, moralni i intelektualni razvoj te usavršavanje pojedinca. Odgojem je osiguran opstanak i održavanje društvenih nor-

mi i običaja, te civilizacije općenito. Pitanje odgoja prisutno je koliko i sâm život, jer odgoj je ključni faktor integracije pojedinca u zajednicu i jamac njena održanja. U domeni suvremene filozofije odgoja izniman trag ostavio je John Dewey – filozof, pedagog, političar i javni radnik, čija se filozofija odgoja temelji na pragmatičnom pristupu, tj. uključivanju učenika u odgojni proces čineći ih tako aktivnim sudionicima cjelokupnog odgojno-obrazovnog, odnosno nastavnog procesa.

Dewey se isticao svojim znanstvenim i političkim angažmanom, a značajan dio svog opusa posvetio je preobrazbi školskog sustava, odnosno teoriji i praksi odgoja i obrazovanja, promovirajući inovirana osnovna načela odgoja i, općenito govoreći, rada u školi, kritizirajući školski sustav koji od djece zahtijeva pasivni, upijajući stav. Njegov je cilj bio reformirati američko školstvo na način da svakodnevni život usko poveže s onim što se uči u školi (suprotstavljajući se tako tradicionalnom obrazovanju). Time je stekao ugled i status jednog od najistaknutijih američkih, ali i svjetskih pedagoga i filozofa odgoja. Pokrenuo je jednu od najznačajnijih odgojno-obrazovnih reformi, a njegovo je učenje u nekim aspektima cilj koji još ni danas nije u potpunosti ostvaren. Cilj ovoga rada je prikazati Deweyjev rad u domeni filozofije odgoja, uključujući osnovne ideje i njihovu primjenu.

Da bismo bolje razumjeli Deweyjevu filozofiju odgoja, u radu će prvo biti objašnjen sâm pojam filozofije odgoja (stavljajući u odnos i povezujući dvije discipline), a zatim u fokus dolazi Deweyjeva filozofija odgoja i njezini osnovni elementi i značajke. Temeljna značajka Deweyjeve filozofije odgoja, kao i njegove filozofije općenito, jest pragmatizam, čija se srž očituje u isticanju važnosti svakodnevnog iskustva/djelovanja u dolaženju do spoznaje, tj. davanju primata praksi naspram teorije. Inačica njegovog pragmatizma je instrumentalizam, a njegova je značajka tretiranje pojmova i hipoteza kao oruđa, tj. instrumenata pomoću kojih dolazimo do znanja. Nakon pozicioniranja Deweyjeve filozofije odgoja slijedi prikaz samog odgoja, a pitanja koja tu možemo postaviti su: može li se odgoj definirati i kako ga se definira, koji su mu ciljevi i mogu li se bolje precizirati, koju ulogu ima karakter, tj. urođene sposobnosti pojedinca u odgojnom procesu te koja je uloga društva, odnosno na koji način društveni kontekst utječe na odgoj. Na koncu se analiziraju Deweyjeva promišljanja o neizbježnoj temi kada je odgoj u pitanju – a riječ je o moralnom odgoju s obzirom na to da je

prva asocijacija na pojam odgoja nečije etično ili moralno ponašanje/djelovanje. Dewey naglašava značaj moralnog odgoja te ističe njegovu važnost u odgojno-obrazovnom procesu, ne dajući konkretnu distinkciju između moralnog i nemoralnog, već pragmatično ističući važnost objektivne analize situacije i djelovanja po načelu empatičnog ophođenja prema drugima.

Prije nego što krenemo u samu razradu ukratko ćemo podsjetiti da se analiza u ovom radu tiče ključnih ideja koje je Dewey izložio u svom temeljnom djelu kada je o filozofiji odgoja riječ – *Odgoj i demokracija. Uvod u filozofiju odgoja* (1916). U njemu on daje viziju preobrazbe odgojno-obrazovnog procesa. Njegova djela i danas imaju veliki utjecaj u domeni filozofije, psihologije, pedagogije, politike i logike, a najveći doprinos u filozofiji odgoja dao je kroz već spomenuti *Uvod u filozofiju odgoja*. Ostala, također značajna djela iz tog područja su *Škola i društvo* (1899) te *Moj pedagoški credo* (1897). Deweyjev rad i utjecaj u domeni filozofije odgoja (Zorić, 2010, 396–397) predstavlja jedan od temeljnih stupova reforme obrazovanja 20. stoljeća, a mnoge od njegovih ideja svoju primjenu nalaze i u suvremenom odgojno-obrazovnom sustavu, posebice učenju i poučavanju kritičkog mišljenja.

1. Filozofija odgoja

Odgoj i obrazovanje temeljni su elementi čovjekova života i imaju ključnu ulogu u izgradnji osobnosti, na individualnoj i društvenoj razini. U sâm proces odgoja i obrazovanja uključeni su roditelji, obitelj, učitelji (nastavnici), okolina/društvo, na način da djeluju na pojedinca u vidu opismenjavanja (individualna razina) te poučavanja ispravnim oblicima djelovanja/ponašanja koji će biti usklađeni s moralnim normama (društvena razina) društva u kojem živimo (Pušić, 2010, 270–271). Koja je u tom kontekstu uloga filozofije u odgoju? Razni autori izlažu različite teze o tome kako filozofija doprinosi u prvom redu pedagogiji, međutim većina se slaže da se njezin značaj može naći u pokušajima traženja odgovora na temeljna pitanja – o ciljevima, smislu, svrsi i metodama odgoja i obrazovanja, o definiciji odgoja, sudionicima odgojnog procesa, svrsi određenih nastavnih predmeta, odnosu odgoja i kulture, o odgojnim idealima i vrijednostima itd.

Sâm pojam odgoja nemoguće je jednoznačno definirati, posebno iz razloga što se njime bave stručnjaci različitih područja koji ga definiraju u skladu sa svojom specifičnom perspektivom (pedagogija, psihologija, filozofija itd.). Milan Polić (Polić, 1993, 16–17) ističe da je definicija odgoja kao djelatnosti kojom se dolazi do razvoja čovjekovih sposobnosti (posebice intelektualnih i moralnih) prihvaćena kod većine, no smjer, opseg i način razvitka predstavljaju prepreke oko kojih se ne može lako postići konsenzus. Također, riječ je o djelatnosti koja je namjerna i svrhovita, organizirana i osmišljena, što implicira da sadrži planove i ciljeve, pa se nameće pitanje autoriteta u njihovu određivanju. U tom je dijelu filozofija odigrala značajnu ulogu dovodeći u pitanje odnose triju pretendenta – odgajatelja, odgajanika i vlasti (u vidu društvenog, političkog ili duhovnog autoriteta koji direktno utječe na društvo u cjelini). Kroz opise odgojnih procesa i postavljanje teza o tome kakav bi odgoj uopće trebao biti – s fokusom na spomenute aktere i njihove odnose (odgajatelj, odgajanik, vlast) koji su platforma za svako propitivanje odgoja – možemo dosegnuti najopćenitiji oblik definicije filozofije odgoja, a glasila bi da je to »disciplina koja propituje bit odgoja« (Golubović, 2010, 613). Time se nastoje zahvatiti svi elementi i čimbenici koji su uključeni u odgojni proces, kao i njihovi međusobni odnosi – proučavaju se odgojni procesi te rezultati do kojih on dovodi, donose zaključci na temelju promatranog, a također se postavljaju pretpostavke o vrijednostima i ciljevima kojima odgojni proces treba težiti (jer opis odgoja kakav jest ne znači nužno da bi takav trebao i biti).

I Dewey nastoji definirati filozofiju odgoja, ističući pritom prirodu same filozofije: ideja ljubavi prema mudrosti treba se protumačiti kao težnja za postizanjem jedinstvenog, dosljednog i potpunog shvaćanja iskustva, kao moć učenja koja se ostvaruje kroz iskustvo i pomoću nje ga dalje jača. Pritom filozofiju povezuje s mišljenjem i odvaja ju od znanja jer znanje predstavlja već središnje informacije, dok mišljenje gleda u budućnost:

»Ona [filozofija] je misao o mogućem, a ne svjedočanstvo o gotovom činu. (...) Njezina vrijednost nije u tome što pruža rješenja (koja se mogu dosegnuti samo putem rada), već u tome što definira teškoće i predlaže metode koje treba koristiti u radu sa njima.« (Djui, 1970, 226–227)

Stoga Dewey zaključuje da bit filozofije odgoja nije u primjeni postavljenih hipoteza, već u sustavnom isticanju problema odgoja i ob-

razovanja koji su uvjetovani promjenama i problemima suvremenog društva i života.

Filozofija odgoja bavi se analizom odgoja u širem smislu (obuhvaća stečene sposobnosti, karakter, vrline, društvene i moralne vrijednosti, itd.). U radu ćemo se često koristiti terminom ‘odgoj’, a pri tom zapravo mislimo na odgoj i obrazovanje.¹

2. Filozofija odgoja kroz idejne zamisli Johna Deweyja

John Dewey napravio je iskorake u području filozofije odgoja, osobito kroz djela *Odgoj i demokracija*, *Uvod u filozofiju odgoja*, *Škola i društvo* te *Moj pedagoški credo*. Kako za života, tako se i nakon smrti uz njegovo ime veže asocijacija velikog reformatora obrazovanja, stoga ni ne čudi da nekoliko obrazovnih ustanova, organizacija i udruženja u SAD-u, ali i inozemstvu, nose upravo njegovo ime.²

Dewey je ostavio značajan trag u domeni filozofije odgoja kroz svoj pragmatički pristup, zatim isticanje ključnih problema u procesu odgoja i obrazovanja, dajući prijedloge za pristup radu na višoj/složenijoj razini kroz poboljšane i unaprijeđene metode rada, drugačije percipiranje uloge učitelja i učenika, materijala i prostora. Svojim kritičkim pristupom obrazovanju otvorio je put uvažavanju djeteta i njegovih potreba, poštivanju individualnih razlika, socijalizaciji te isticanju važnosti društvenih okolnosti u odgojnim procesima (suprotstavljajući se tako tradicionalnom pristupu). Također je »proširio« ulogu učitelja i učenika u nastavi, poticao na razvoj refleksivnog (tj. kritičkog mišljenja), istaknuo važnost eksperimentalne metode, interdisciplinarnosti i multiperspektivnosti u nastavi, kao i povezivanja života u školi s onim izvan nje.

Radi boljeg razumijevanja i sistematizacije, Deweyjevu filozofiju odgoja rasporedit ćemo u nekoliko naslova i podnaslova, ističući na taj način temeljne elemente koji obilježavaju njegovo učenje, a odnose se na (1) pragmatički pristup i instrumentalizam, (2) pitanje odgoja – definiciju, ciljeve i svrhu odgoja, urođene sposobnosti koje utječu na

¹ Vidi više u: Marinković (1991), Polić (1993a), Zaninović (1985; 1998).

² Uvodne članke o Deweyju vidi na stranicama Stanfordske internetske enciklopedije filozofije.

odgoj, kao i ulogu društvenog konteksta u odgojnim procesima. Važno je još naglasiti da Dewey daje primat eksperimentalnoj metodi, ukazujući time na probleme polariziranja teorije i prakse te ističući važnost stjecanja praktičnog iskustva, a te je svoje ideje i praktično provjerio otvorivši eksperimentalnu školu u Chicagu. Na koncu će biti prikazan posljednji segment Deweyjeve filozofije odgoja, pitanje koje je nemoguće izbjeći kod bilo kakvog govora o odgoju, a to je (3) pitanje morala i moralnog odgoja.

Deweyjevo područje interesa razgranato je u mnogim filozofskim područjima. Teme koje su zaokupljale njegove misli bile su moral i etika, logika, odgoj i obrazovanje itd., a sve ih je povezo pragmatizmom. Pragmatizam je filozofski pravac nastao djelovanjem američkih filozofa u 20. stoljeću: Charlesa Piercea, Williama Jamesa i Johna Deweyja. Glavna mu je karakteristika fokus na praksi naspram teorije (Psillos, 2007, 186–187), a varijanta pragmatizma koja se očituje u Deweyjevom pristupu (čiji je i glavni predstavnik), naziva se instrumentalizam. Instrumentalizam teorije koristi kao instrumente pomoću kojih se vrši organizacija, klasifikacija i predviđanje fenomena koje opažamo (Psillos, 2007, 123–124), odnosno hipoteze mu služe kao korisne polazišne postavke koje tek treba afirmirati ili negirati (na temelju empirijske provjere). Predstavnici pragmatizma, umjesto znanstvenih, tj. teorijskih saznanja, u središte svojih istraživanja stavljaju svakodnevno ljudsko djelovanje (i iskustvo). Središnja ideja Deweyjevog pragmatizma u filozofiji odgoja (Dewey, prema: Saltmarsh, 1996, 15) jest da se pojedinac uključuje u svijet (svakodnevicu) i tako svom postojanju daje smisao, odnosno aktivno istražuje i stvara kroz konstantan proces učenja, pri čemu je upravo iskustvo ultimativno sredstvo učenja. Pragmatizam se nerijetko izjednačuje s eksperimentalnom metodom, što ne čudi s obzirom da pragmatičari praktičnu primjenu smatraju najvrjednijim alatom u mjerenju vrijednosti psiholoških teorija, odakle se reflektira i na polje odgoja:

»Ovo shvaćanje, koje postavlja prvenstvo akcije, daje naročitu snagu psihologiji, na kojoj treba zasnovati praktična pravila, i naročito, jednu odgojnu metodu.« (Klapared, 1920, 13–14)

Dewey (Dewey, prema: Uzelac, 2012, 67–68) je bio veliki pobornik obrazovne i pedagoške reforme, što ga je preko upoznavanja filozofskih i pedagoških problema zapravo i dovelo do zagovaranja pragmatičnih

stavova. Ponašanje je smatrao središnjim elementom ljudske spoznaje, a razumijevanje, znanje i praktični rad sredstvima za ostvarenje cilja (instrumentalizam). Iskustvo je kod Deweyja opisano kao način djelovanja, koje je prošireno i u sfere umjetničkog, društvenog i kulturnog djelovanja. Iskustvo prožima sav čovjekov život i sve što ga okružuje. Pragmatička filozofija utjecala je na znanstvene krugove te je pod njenim utjecajem nastala pragmatička pedagogija, a za njezino formiranje najzaslužniji je upravo Dewey. Pragmatička pedagogija (Uzelac, 2012, 196–198) predstavljala je temelj obrazovne reforme 20. stoljeća koja se borila protiv tradicionalne škole i problema u obrazovanju ističući važnost približavanja škole životnim iskustvima učenika, kao i njihovih potreba, aktivnosti i interesa u obrazovnom procesu. S obzirom na to da je čovjek djelatni subjekt koji svojim djelovanjem utječe na oblikovanje svijeta koji ga okružuje, savladava teškoće pomoću kojih se razvija i uči, potrebno je slično iskustvo pretočiti i u obrazovni proces, a ne nametati apstraktne i izolirane primjere koji ne polučuju jednake rezultate.

2.1. O Deweyjevom viđenju glavnih odgojnih ideja

U ovom ćemo dijelu detaljnije prikazati što je uopće za Deweyja odgoj, na koji način karakter utječe na odgojni proces te koji su ciljevi odgoja.³

Pravi obrat i kopernikansku revoluciju Dewey započinje dajući kritiku tzv. »starog«, tradicionalnog odgoja. On smatra da čovjekov duhovni razvitak započinje od unutrašnjih nagona pa pedagogija stoga treba polaziti od samoga djeteta (Dewey, prema: Klapared, 1920, 9–15), odnosno njegovih težnji, potreba i interesa, s obzirom na to da odgojiti dijete znači izazvati, probuditi i aktivirati sposobnosti koje su mu urođene, stavljajući tako dijete i njegove potrebe u samo središte odgojnog procesa. Ova se pedagogija dijametralno protivi tradicionalnoj metodi u kojoj je prevladavalo pasivno primanje, a u središtu je bilo sve samo ne dijete (najčešće odgajatelj i nastavno gradivo).

Vidjeli smo da je teško postići konsenzus oko definicije odgoja. U tom pogledu i Dewey slično razmišlja – on polazi od opisa odgojnog

³ Vidi više u: Golubović, 2018, 156–159.

procesa i sagledavajući ga iz različitih perspektiva nastoji obuhvatiti sve elemente koji mu mogu pomoći u definiranju (pazeći pri tom na kontekst rasprave). Kada govorimo o odgoju, imamo na umu interakciju odraslih osoba i djece, tj. zrelih i nezrelih članova zajednice. U toj interakciji dolazi do planskog, ali i slučajnog djelovanja na način da odgoj preobražava, usmjerava i kultivira pojedinca. Prilikom definiranja pojma odgoja prvi korak je otkriti značenje same riječi, što i Dewey čini u svojoj analizi. On ističe etimološko značenje riječi *education*, koje dolazi od latinskog *ducere*, što znači *voditi*: zajednica oblikuje i vodi pojedinca u željenome smjeru koji je društveno prihvatljiv i odgovarajući (Djui, 1970, 12). U hrvatskom jeziku ‘odgoj’ dolazi od korijena *gojiti*, što se odnosi na život i rast, povezujući odgojni proces s navedenim elementima (vođenje, rast) (Bezić, 1977, 333–336).

Dewey nastoji definirati odgoj (obrazovanje) kroz funkcije koje djecu vode u smjeru njihovog ostvarivanja kao samostalnih i visoko funkcionalnih osoba. Izdvaja opće funkcije obrazovanja: usmjeravanje, nadzor i vođenje koje smatra ključnim za odgojno-obrazovni proces (Djui, 1970, 21–33). Na spomenute funkcije ne bi trebalo gledati kao na sredstva prisile, represije i tiranije nad odgajnikom (jer vođenje izvana i nametanje sile nije učinkovito), već u cjelokupan proces trebaju biti uključene djetetove unutarnje težnje i nagoni. Razlika između spomenutih pristupa najbolje se očituje u posljedicama. Naime, ključno je uočiti razliku između fizičkih i moralnih posljedica, koju Dewey ocrtava primjerom:

»Može se dogoditi da se dijete mora grubo odvući od vatre da ne izgori. Ali iz toga ne mora slijediti poboljšanje sklonosti ili odgojni utjecaj. Oštar i zapovjednički ton može pomoći da se dijete drži podalje od vatre i time će se postići isti željeni fizički efekt kao i da je odvučeno od vatre. Ali to ne mora značiti da je dijete u moralnom pogledu poslušnije u ovom slučaju nego u onom prvom. Pojedinca možemo spriječiti da drugome ne provali u kuću time što ćemo ga zatvoriti, ali zatvor ne mora promijeniti njegovu sklonost za krađu. Kada pomiješamo fizički s odgojnim rezultatom, onda uvijek gubimo mogućnost da sklonosti dotične osobe upotrijebimo i angažiramo u postizanju željenog cilja, a time i da u njemu stvorimo bitnu i trajnu potrebu da ide pravim putem.« (Djui, 1970, 23)

Postoje situacije u kojima se odgajatelju pruža mogućnost da ne intervenira u djelovanje odgajnika, što je u nekim okolnostima i preporuka jer ponekad odgajnika treba pustiti da samostalno djeluje i ot-

kriva posljedice vlastitih čina/djelovanja/akcije, s obzirom na to da ga na taj način osposobljavamo da i u budućnosti u sličnim okolnostima promišlja i djeluje razumno (Djui, 1970, 23–24). I u ovom slučaju radi se o svojevrsnom nadzoru, tj. navođenju djeteta na promišljanje i zaključivanje, kao i na učenje iz vlastitih pogrešaka koje će mu pomoći u daljnjem postupanju. Ovaj se obrazac proteže kroz cijeli život i predstavlja sposobnost upravljanja budućim tijekom vlastitoga iskustva, rekonstruirajući i reorganizirajući stečena iskustva i primjenjujući ih u novim okolnostima (Dewey, 1952, 17).

Kada govori o odgoju iz perspektive djeteta, Dewey daje zanimljiv uvid u odgoj kao rast, a, kako ističe, temeljni uvjet za rast je nezrelost (Djui, 1970, 34). Nezrelost ne trebamo shvaćati kao nedostatak, u vidu usporedbe djetinjstva i zrelosti, u kojem kao da bi djetinjstvu nešto nedostajalo, već ga treba sagledavati cjelovito, kao samostalno stanje. Upravo nezrelost označava moć rasta i čini ju mogućom (Djui, 1970, 33–34).

Dewey ne daje definiciju odgoja koju bi smatrao općom ili univerzalnom, već kroz promišljanja o različitim aspektima odgoja (društveni, obiteljski, formalni itd.) zahvaća i ističe fragmente koji daju obuhvatniji pogled na sâm proces i pojam odgoja.

Kako se karakter uklapa u Deweyjevu sliku odgoja? Neki smatraju da urođene sposobnosti nemaju gotovo nikakvu ulogu u odgoju te poriču ulogu karaktera (specifičnih crta ličnosti), no Dewey se ne slaže s time, napominjući da se uloga nesvjesnih stavova ne smije podcjenjivati. Čovjekov duh se ne sastoji samo od onoga što je usvojio učenjem nego i od kombinacije stečenih i urođenih sposobnosti. Karakter se oblikuje i nadograđuje kroz odgojni proces, tj. kroz isprepletano djelovanje različitih sposobnosti, koristeći pri tom informacije iz društvene okoline. Sredina ima utjecaj na usmjeravanje djece i mladih te bi svako poricanje njezinog utjecaja značilo odricanje od odgojnih mogućnosti. Odgajnika se, dakle, u odgojni proces uključuje s postojećim sposobnostima i osobinama, a odgajatelju uopće nije bitno kako su one nastale, jesu li urođene ili stečene, jer on samo koristi ono što mu je na raspolaganju. Kada odgajatelj prihvati ovo saznanje uspješno će izbjeći eventualne frustracije i nezadovoljstvo u situacijama u kojima odgajnik ne bude ispunjavao njegova očekivanja. Odgajatelj zato treba prepoznati djetetove sposobnosti, ali i nedostatke, te iskoristiti njegove mogućnosti i potencijal, osiguravajući mu okruženje koje će biti poti-

cajno. Primjer koji Dewey daje je nijema osoba – sigurno je nećemo učiti pričati, nego trebamo prihvatiti ograničenja i modificirati naš rad u skladu s njima (Djui, 1970, 52–56).

Iako je odgoj usko vezan uz domenu roditeljstva i škole, on nije završen nakon što dijete završi školu jer bi osoba kroz obrazovni proces u školi trebala biti opremljena i pripremljena za primjenu svoga znanja i sposobnosti kako bi u budućnosti adekvatno koristila svoje potencijale i nastavila se dodatno usavršavati. Na taj način bit će osposobljena za učenje na temelju tzv. životnog iskustva – a ako obrazovni sustav to omogućiti, onda uistinu polučuje svoje najbolje rezultate. Možemo li iz ovog shvaćanja ekstrapolirati i sam cilj, svrhu odgoja? Dewey je pripisivao veliki značaj pitanju cilja odgoja, formulirajući naizgled složen, a ujedno i intuitivan odgovor:

»Naš krajnji zaključak je da je život razvoj, a da je razvijanje i rast život. Prevedeno na pedagoški jezik to znači prvo, da odgojni proces nema nikakav cilj izvan sebe; on je sam sebi cilj, i drugo, da je odgoj proces stalnog preuređivanja, obnavljanja i mijenjanja.« (Djui, 1970, 39)

Drugim riječima, kada govorimo o odgoju, za najvrjedniji cilj držimo osposobljavanje odgajnika za nastavak *vlastitog* odgoja, odnosno za neprestani razvoj i rast (samoodgoj). U tom smislu ciljevi odgoja nisu ni po čemu specifični u odnosu na neke druge ciljeve (npr. ciljeve u proizvodnji): postoji obrazac djelovanja koji odgajatelj mora pratiti (kao i proizvođač). Pritom koristi određena sredstva te se suočava s preprekama na koje nailazi u procesu odgoja/odgajanja. Kada govorimo o odgoju općenito, Dewey napominje da odgoj nema ciljeva, već se ciljevi postavljaju od strane pojedinaca, roditelja i učitelja. Stoga se ciljevi razlikuju od djeteta do djeteta, učitelja i roditelja, a mijenjaju se i kroz vrijeme, sukladno iskustvu. Oni ovise o unutrašnjim potrebama, nagonima i interesima pojedinca, neki su nedostižni, dok drugi pak uopće ne predstavljaju izazov i ne uzimaju u obzir aktivnosti, sposobnosti i potencijale pojedinca kao takvog. Cilj mora usmjeravati i poticati pojedinca na djelovanje, kroz koje se onda dalje prekrojava, organizira, ispravlja i proširuje njegovo postupanje, konstantno unaprjeđujući sposobnosti pojedinca. Ako je cilj krut, statičan i nepromjenjiv, po Deweyju je bezvrijedan. Problem koji se javlja kod postavljanja ciljeva je u tome što su u većini slučajeva nametnuti izvana: djeci ih nameću nastavnici, nastavnicima njihovi nadređeni, a njima pak razna

propisana, društvena pravila, kao i pravila struke. Pritom se ograničava sloboda i potiskuje intelekt učenika i učitelja, vezujući ih tako za uopćena pravila, metodološke priručnike, utabani tijekom nastave itd., zbunjujući sukobom dviju vrsta ciljeva: onih vanjskih – nametnutih, te onih unutarnjih – vezanih uz interese, nagone, i sposobnosti (Djui, 1970, 73–80). Zato Dewey naglašava:

»U odgoju, rasprostranjenost ovih izvana nametnutih ciljeva odgovorna je za to što se naglašava ideja pripreme za daleku budućnost, kao i za to što se rad nastavnika i učenika pretvara u mehaničko i ropsko djelovanje.« (Djui, 1970, 80)

Time želi reći da je besmisleno odrediti jedan glavni, opći cilj, kada možemo postaviti više ciljeva koji će biti međusobno usklađeni.

Iako kritizira hijerarhiju postavljanja ciljeva, Dewey napominje da se cilj ipak ne može olako shvatiti i prepustiti spontanom ostvarivanju, nego da u obzir treba uzeti unutarnje nagone i interese, prepoznati ih i poticati njihov razvoj te sukladno tome osigurati sredinu koja će ih adekvatno podupirati i pobrinuti se da budu ostvareni, a zatim postaviti ciljeve koji omogućavaju daljnji duhovni i intelektualni razvoj djeteta. Ovdje se javlja poteškoća koju i Dewey uočava, a to je da djeca imaju različite sklonosti i interese, dok se u vrtiću i školi svi uključuju u iste vježbe i učenje što dovodi do »dosadne jednoobraznosti« (Djui, 1970, 83–84). Problem koji Dewey ističe aktualan je i danas, više od stotinu godina nakon što je on govorio i pisao o njemu.

U konačnici, uz sve prepreke i probleme na koje nailazimo u pokušaju postuliranja cilja odgoja, sa sigurnošću možemo reći da je za Deweyja cilj razvoj, tj. sposobnost kontinuiranog učenja iz iskustva i primjena tog znanja na odgovarajući način u budućnosti, čime se odgajnik osposobljava za konstantan razvoj, rekonstruirajući proživljena iskustva i koristeći ih kao smjernice u daljnjem djelovanju, ne prekidajući tako odgojni proces tijekom cijelog života.

2.2 Odgoj u odnosu na društveni kontekst

Dewey daje odgoju ključnu ulogu kada je u pitanju opstanak i kontinuitet društva i zajednice:

»Odgajanje, u najširem smislu, je sredstvo kojim se ostvaruje kontinuitet života u okviru zajednice. Svaki član društvene grupe, kako u modernom

gradu tako i u divljem plemenu, rađa se nezreo, bespomoćan, bez znanja jezika, bez vjerovanja, ideja ili društvenih normi. Svaki pojedinac, svaka jedinka koja je nositelj životnog iskustva svoje skupine, vremenom nestaje. A ipak se život grupe nastavlja.« (Djui, 1970, 6)

Svaki čovjek od rođenja usvaja pravila, običaje, navike, zakone i ideale zajednice čiji je član, a odgoj je spona koja povezuje dijete s normama koje će ga integrirati u zajednicu te omogućiti prijenos tradicije i običaja. Tim generacijskim prenošenjem ideja i djelatnosti održava se život društva, djeluje odgojno i proširuje iskustvo na dobrobit svijui. Taj proces Dewey opisuje kao »samoobnavljanje« društvenih skupina, odnosno njezinih nezrelih članova, a koji se odvija dijelom kroz svjesno i organizirano, a dijelom putem slučajnog djelovanja (Djui, 1970, 12–14). Okolina i društvena sredina predstavljaju tako iznimno važne elemente u odgoju jer znanja, ciljevi, interesi te duhovne i emotivne sklonosti zajednice postaju dio odgajaničeve osobnosti.

Razne situacije u kojima se dijete nađe potiču ga na iznalaženje primjerenog oblika ponašanja, u čemu Dewey prepoznaje istinski oblik odgoja. Kroz to snalaženje dijete uočava svoju i tuđu ulogu u društvu, kao i ulogu društvenih normi. Karakter (uz instinkte, tendencije i interese, mogućnosti, okolinu, navike, itd.) predstavlja početnu točku za cjelovito učenje i odgoj, a kroz odgoj se dijete najbolje priprema za budućnost. S obzirom na to da ne možemo znati kakva će biti budućnost, ne možemo postaviti precizne okvire i uvjete pa je ključno osposobiti dijete za upravljanje vlastitim mogućnostima i sposobnostima, za iskoristavanje svojih kapaciteta i učinkovito rješavanje problema koji mu se nađu na putu (Dewey, 1897, 77).

Nadovezujući se na život u zajednici Dewey ističe povezanost aktualnih društvenih prilika i promjena u školi. Škola se mora prilagođavati i biti svjesna promjena te sukladno tome prilagoditi svoj rad, pristup, metode i materijale. Prema Deweyju, društvene su promjene iznimno važne, što ne čudi s obzirom na to da je živio u vrijeme kada su tekovine Druge industrijske revolucije bile u punom zamahu. Trudio se odgoj smjestiti u te okvire, gledajući na njega kao na »dio i česticu cjelokupne društvene evolucije« (Dewey, prema: White, 1979, 151). Kako White ističe (White, 1979, 151–152), industrijskim napretkom došlo je do promjene društvenog sustava: više nije bio prisutan sustav »kućanstva i susjedstva« kojemu je jedna od glavnih odrednica bila radinost i

gdje su djeca promatrala, ali i bila aktivni dio proizvodnog sustava te su se na taj način navikavala na običaje, društvene vrijednosti i obaveze u proizvodnji itd.. Roditelji počinju raditi u industriji, a i dinamika života u kućanstvu se mijenja, vrijeme se ne koristi na isti način, zapostavljaju se radovi u poljoprivredi itd. (White, 1979, 151–152). Navedene promjene valja uzeti u obzir kod odgoja te treba mijenjati pristup, kako kod kuće tako i u školi.

Kada govorimo o društvu, nemoguće je zaobići politiku koja također ima značajnu ulogu u odgoju. Liberalno, demokratsko društvo polazna je Deweyjeva točka kada govori o ulozi države i vlasti u odgoju. Prema njemu, demokracija i odgoj elementi su istog procesa (Dewey, prema: Plevnik, 2011, 13), jer upravo su političko stanje i vlast oni koji diktiraju društvene odnose, prihvatljive obrasce ponašanja, obrazovanja, pa prema tome i odgoj. Zašto je Dewey izabrao baš demokraciju kao najpogodniju? Zato što smatra da se demokratsko društvo zalaže za plansko i sustavno obrazovanje više nego ostala društva jer ono više ulaže u napredak i prilagođavanje, držeći se ideje da je u interesu vlade da su birači obrazovani jer kao takvi mogu donijeti ispravan izbor kada je u pitanju odabir vlade (a onda i odgoja). S obzirom na to da je u demokratskom društvu neprihvatljiva nametnuta vlast, ona mora pronaći prihvatljive načine upravljanja, a to je najlakše učiniti putem obrazovanja u kojemu ima prostora za izgradnju osjećaja za zajedničke interese i sklonosti pomoću kojih će doći do dobrovoljnog izbora u korist te iste vlasti. Ovo objašnjenje i sâm Dewey smatra donekle trivijalnim te nudi nešto složeniji pogled na ovu raspravu, opisujući demokraciju više kao oblik zajedničkog života, nego oblik vladavine – u njemu se izmjenjuju iskustva, ljudi se povezuju kroz djelatnosti i zajedničke interese, uklanjaju se razlike temeljene na klasi, rasi i nacionalnosti te se na taj način proširuje spektar mogućih interesa i djelatnosti (što izostaje u zatvorenim, ne-demokratskim društvima).⁴ Stoga treba promovirati obrazovanje koje će potaknuti interes pojedinaca za društvene procese, odnose i promjene, uz stalnu težnju za poboljšanjem, usavršavanjem i napretkom (Djui, 1970, 64–72). Uz povezanost i zajedništvo, u demokratskom se društvu, za razliku od tradicionalnog, poštuje i individualnost te Dewey i u tom elementu nalazi čvrstu poveznicu s odgojem.

⁴ Više vidi u: Golubović *et al.*, 2018.

Naime, tradicionalno društvo poštuje individualnost samo unutar postojećih granica, dok napredno, demokratsko društvo kroz odgojni proces omogućuje razvoj osobnih interesa, talenata i intelektualne slobode (Djui, 1970, 213).

2.3. O važnosti moralnog odgoja

Kada govorimo o odgoju, ključno je preispitati ulogu moralnog učenja i moralnog odgoja, jer i odgoj i moral govore o ponašanju, normama i običajima zajednice, a povezuje ih i činjenica da su oba područja pod velikim utjecajima obitelji, politike, društvenih okolnosti, tradicije i običaja te sveopćeg ljudskog iskustva.

Dewey primjećuje (Dewey, prema: Klapared, 1920, 11–12) da organizam djeluje kao cjelina, kao i da postoji kontinuitet u ponašanju čovjeka, stoga ne bismo trebali strogo odvajati mišljenje i ponašanje (unutarnje i vanjsko). Zaključuje da su moralne i društvene kvalitete gotovo istovjetne, jer su moralni postupci kao i postupci koji se odnose na međuljudske odnose dio jednog te istog područja. Prema Deweyju (Djui, 1970, 247–248), moral nije nešto što je izvan čovjeka, on je povezan s čovjekovim prirodnim nagonima i težnjama, dok su moralne teorije svojevrstni duhovni instrumenti koji nam služe kao vodiči i usmjerivači za one društvene prilike u kojima se oslanjamo na nagone i osjećaje. Moralne odlike utkane su u odgojni proces, jer su njegovi ciljevi i vrijednosti moralni (kultura, disciplina, društvena djelatnost, prirodni razvoj itd.) i utječu na preobrazbu pojedinca u vrijednog člana društva. Ostvarujući te ciljeve pojedinac razvija sposobnost dobrog života u zajednici, jer drži u ravnoteži ono što mu pružaju ostali članovi zajednice i ono što on pruža njima – u duhovnom i materijalnom smislu. Odgoj je poveznica koja to omogućuje, a održavanje takvog odgoja za Deweyja predstavlja bit morala. Deweyjev pragmatički pristup očituje se i u njegovim razmatranjima o moralu:

»Moralna situacija je ona u kojoj se prosudba i izbor prethodno zahtijevaju da bi se proveo neki čin. Praktično značenje situacije – to jest djelovanja neophodnog za njegovo zadovoljenje – nije nešto samorazumljivo. Za njim se mora tragati. Javljaju se suprotstavljene želje i navodna dobra. Ono što je potrebno jest da se iznađe ispravni tijek djelovanja, pravo dobro. Na ovaj način precizira se posao istraživanja: promatranje detaljne strukture situacije; analiza njezinih različitih faktora; pojašnjenje onog opskurnoga; uzimanje u

obzir onih najočitijih i najživljih osobina; identifikacija posljedica različitih modusa djelovanja koji se sami nameću; smatranje da je donesena odluka samo hipotetička i okvirna dok se predviđene ili pretpostavljene posljedice koje su sugerirale odluku ne suoče sa stvarnim posljedicama. To istraživanje nazivam inteligencijom samom. Naši neuspjesi u sferi morala vežu se za slabost sklonosti, za nedostatak simpatije, za neku jednostranu pristranost koja nas tjera na nepažljivo ili pervertirano prosuđivanje nekog konkretnog slučaja. Široka simpatija, izoštrena osjetljivost, ustrajnost u suočavanju s onim oko čega se nije postiglo slaganje, odmjerena interesa koja nam omogućava da na inteligentan način poduzmemo posao analize i donesemo odluku distinktivne su moralne osobine – vrline ili moralne izvrsnosti.« (Dewey, 2004, 126–127)

Dewey dakle ne daje recept sa sastojcima za moralno djelovanje, već ističe potrebu za istraživanjem i analizom: moramo uočiti i prepoznati zlo, teškoće, prepreke i probleme te napraviti plan i strategiju suočavanja s njima, djelujući i razmišljajući empatično i altruistično, odmjereno i objektivno.

Kada govorimo o (moralnom) odgoju u školi, problem se javlja u odnosu između znanja i ponašanja (djelovanja) – naime, ako znanje koje dijete usvaja u školi ne utječe na njegov karakter i ponašanje, onda je stav da je moral apsolutni cilj odgoja besmislen. Mora postojati čvrsta veza između nastavnih metoda i sadržaja s djetetovim moralnim razvitkom, a ona se ostvaruje kroz rad i poslove koji su društveno vrijedni, odnosno kroz integriranje u nastavno gradivo tipičnih situacija uobičajenih za svakodnevni život u društvu. Na taj način školski se život ostvaruje kao društveni život (»zajednica u malom«), gdje se prirodno spaja zajednica u školi sa zajednicom izvan škole. Dewey pojam morala usko povezuje s društvenim odnosima, smatrajući da je odgoj moralan ako potiče i razvija uspješan društveni život, tj. oblikuje karakter u funkcionalnom smislu, čineći pojedinca korisnim i vrijednim članom zajednice u kojoj živi, ne ograničavajući se isključivo na jednu djelatnost i posao, već se konstantno prilagođavajući i razvijajući u skladu s društvom:

»Spremnost da nešto naučimo iz svakog dodira sa životom predstavlja suštinski moralni interes.« (Džui, 1970, 249)

Uz pogled na moral kao na temeljnu odrednicu društva i odgoja, Dewey naglašava važnost proučavanja i podučavanja povijesti morala kao značajnog elementa koji proširuje perspektivu, što se moglo vidjeti

i u njegovoj životnoj filozofiji koja nije bila ograničena i obilježena zatvorenošću, strahom od novog, ksenofobijom i raznim predrasudama, već upravo suprotno, uz stalno upozoravanje na opasnosti koje donosi izolacija (Dewey, prema: White, 1979, 108).

Imajući na umu sve što je Dewey u odgojno-obrazovnom području postigao, kao i dobre ideje koje i dan danas nalazimo u mnogim aspektima nastave, nije lako dati mu kritiku (niti naći veće zamjerke). No ipak ćemo raspraviti neke od njegovih temeljnih ideja u kojima vidimo prostor za poboljšanja. Dewey je, prema našem sudu, dao jedno iznimno interesantno tumačenje odgoja prema kojemu je odgoj zapravo »proces kontinuiranog preuređivanja, obnavljanja i mijenjanja« (Djui, 1970, 39) što smatramo iznimno važnim, a u velikoj mjeri i točnim. No, nije u potpunosti jasno što bi to zapravo značilo. Na što on tu konkretno misli? S jedne strane ovdje on zasigurno misli na činjenicu da odgoj nije nikada dovršen i da ga trebamo shvaćati kao cjeloživotan proces. Naravno da se s tim slažemo, no Dewey istovremeno tvrdi da je to proces u kojemu svaka faza jednako vrijedi jer nezrelost i ne-autonomnost imaju svoju vrijednost, osobito u ranoj fazi djetetovog života, i prema njegovom mišljenju, postizanje zrelosti i autonomnosti nije samo po sebi vrijednije (Cioffi *et al.*, 1993, 428–429). Dewey dakle tvrdi da svaku fazu života treba vrednovati jednako. S tom se tezom ne možemo u potpunosti složiti. Time se negira temeljna misao o odgoju koja je prisutna još iz antičkog doba i prema kojoj se tvrdi da odgoj pretpostavlja svojevrsno oblikovanje, formiranje osobe koja će uz pomoć odgoja postupno prelaziti iz nezrele faze u zrelu, iz ne-autonomne osobe u autonomnu itd., što on nesumnjivo barem u određenoj mjeri i dalje jest (Cioffi *et al.*, 1993, 428–429). Smatramo naime da je odgoj u suvremeno doba najuže povezan s pokušajem senzibiliziranja za odgojne vrijednosti. Odgajatelji žele osvijestiti djecu i mlade na važnost koju odgoj ima za izgradnju pojedinca i društva, svjesni činjenice da su njihovi pokušaji senzibiliziranja i formacije uvijek samo pokušaji s neizvjesnim krajnjim rezultatima, no to i dalje ne znači da oni nisu potrebni, dapače nužni. Nadalje, slažemo se s Deweyjem da taj prijelaz treba osigurati drugim sredstvima – u ponajvećoj mjeri putem senzibiliziranja za odgoj (dakle, ne više uz pomoć tradicionalnih sredstava u čijem su fokusu bile apstraktne teorije, i stavljanjem u središte nastavnika umjesto učenika).

S druge strane, u njegovom shvaćanju odgoja kao procesa misli se, između ostalog, na njegov stav da se odgoj događa spontano (dakle, kao što se odvija rast, tako se odvija i odgoj osobe, paralelno), no nismo uvjereni da je tome uvijek tako. Čovjek ne raste unedogled, a odgoj je u svakom slučaju cjeloživotan proces, proces kojemu nema kraja. Pitamo se zatim što je s osobnim planom ostvarenja pojedinca, s onim njegovim ciljevima i svrhama koje on vidi kao osobno vrijedne, odnosno ključne upravo za njega? I koje će mu pružiti životno zadovoljstvo i sreću? Dewey je predvidio da se čovjek (kako u znanju tako i u djelovanju i ponašanju) treba voditi smjernicama znanosti, ali što se događa s njegovim osobnim vrijednosnim sustavom, koji se prostor treba rezervirati za vrijednosti povezane sa samo-ispunjenjem, dakle, za samoodgoj? I je li moguće na sva čovjekova egzistencijalna pitanja odgovoriti isključivo uz pomoć znanosti? Čini se da ne (Golubović, 2013, 30–33). Pored toga, za današnji je odgojno-obrazovni sustav iznimno važno orijentirati se ka izgradnji poželjnih vještina i kompetencija poput vještina kritičkog i kreativnog mišljenja (Golubović i Rakić, 2020, 76–78; 79–80), integrativnog mišljenja, orijentacije na rješavanje problema, samoregulacije, autonomije, odgovornosti, otvorenosti uma, fleksibilnosti i sl., jer to su vještine koje su povezane s (poslovima) budućnosti.

Uz sve do sada spomenuto također se ističe Deweyjevo usko povezivanje pojedinca i društva u kontekstu promišljanja dobrobiti proizašle iz odgoja i svekolikog progressa pojedinca i društva. Naime, kao što znamo, na društvenom planu ne teče uvijek sve glatko. Društvo, kao i pojedinac, prolazi kroz svoje mijene – ponekad stagnira, ponekad nazaduje, ponekad napreduje, ali svakako je činjenica da su promjene dio cijele »priče«. Dewey međutim računa na progresivno društvo – ono koje je stalno u razvoju, usmjereno ka pragmatičnom učenju čiji će krajnji rezultati dovesti do jednako tako pragmatičnog djelovanja, a opet je činjenica da i tu ima elemenata za kritiku, odnosno prostora za poboljšanja. Društvo na koje on računa je društvo koje se mijenja, raste, napreduje i sl., ali uvijek unutar okvira pragmatičnosti. No, gledanje samo iz pozicije pragmatičnosti, uz sve pozitivne strane koje su tu neupitno prisutne, je u konačnosti usko i ograničavajuće gledanje.

Na kraju možemo reći da Dewey u svojim djelima posvećenim filozofiji odgoja nije ponudio preciznu (odnosno konkluzivnu) definiciju

odgoja koja je, da budemo iskreni, i dalje predmet rasprava stručnjaka iz ovog područja, a vjerojatno će tako biti i u budućnosti; zatim primjećujemo kako nije zagovarao objektivne/fiksne odgojne kriterije,⁵ jer roditelji, a jednako to vrijedi i za nastavnike, odnosno sve koji odgajaju, žele imati konkretnije upute na koje se mogu osloniti (i koje će im zajamčiti barem nekakav odgojno mjerljiv uspjeh). Bazirati se na kriterijima postojećeg liberalnog demokratskog društva nije uvijek najbolje rješenje.⁶ Osim toga, možda je pre naglasio utjecaj prakse i praktičnog nauštrb teorijskog znanja. Nadalje, treba reći da se mnoge od njegovih inovativnih ideja i dalje nastavljaju razvijati. Tako primjerice razvoj i primjena kritičkog mišljenja (i s njime povezanog *problem based* učenja temeljenog na problemu, odnosno problemima i *problem solving* učenja, tj. učenja kroz rješavanje problema) dobiva svakim danom sve veći značaj i to gotovo u svim područjima znanja,⁷ ali i svakodnevnog života. Nadalje, interdisciplinarnost koju je zagovarao, između pedagogije, psihologije, osobito kognitivne znanosti i odgoja (na tragu istraživanja i teorija koje su ponudili Piaget i Kohlberg) daje izvrsne rezultate. Sada naime imamo veću jasnoću o tome kada je primjereno započeti s moralnim odgojem djece (i učenika, i što im treba ponuditi s obzirom na razvojnu fazu u kojoj se nalaze).⁸

No i u njegovom prijedlogu moralnog odgoja ima prostora za poboljšanja. Iako neupitno vidimo iznimnu vrijednost u njegovom pristupu moralnom odgoju, također ostaje činjenica da on i u moralu ostaje unutar granica pragmatičnog, a mislimo da bi bilo dobro okrenuti se, barem u nekoj mjeri, tzv. tradicionalnim vrijednostima (Golubović i Rakić, 2020, 89–93), tj. barem onim koje i kao pojedinci i kao društvo

⁵ Glavni kriteriji su mu učenje putem iskustva i društvo, posebice liberalna demokracija, što, složit ćemo se, neće biti prihvatljivo sa stajališta drugih društvenih i državnih uređenja, tj. iz pozicije država u kojima ne vlada demokracija.

⁶ Ovdje nije moguće ulaziti u detaljnije analize utjecaja društva na pojedinca, osobito kada je riječ o različitim društvenim uređenjima.

⁷ U kurikulumima svih predmeta unutar odgojno-obrazovnih ustanova sve više se ističe važnost poticanja i promoviranja kritičkog mišljenja. Osnovane su institucije i škole koje provode cjeloživotne programe i različite radionice u kojima je u fokusu upravo kritičko mišljenje itd.

⁸ Osobito je tu značajno spomenuti autorice C. Gilligan i N. Noddings koje se nastavljaju na rad spomenute dvojice i koje su skrenule pažnju na etiku skrbi. Vidi više u: Cahn, 1997 i Peterson, 1986.

i danas podupiremo. Ima još jedan element koji nije toliko zastupljen u filozofiji odgoja našeg autora. Naime, željeli bismo istaknuti važnost jedne teorije koja je sve prisutnija u suvremenom odgoju i obrazovanju, a riječ je o etici skrbi. Ona nas usmjerava na uočavanje važnosti odnosa koji se uspostavlja između odgajatelja i odgajanika, odnosno učitelja i učenika, a koji se temelji na njihovom međusobnom povjerenju, razumijevanju, uvažavanju i poštivanju. Novija istraživanja u području psihologije pokazuju kako je za uspješnost u intelektualnoj, moralnoj i drugim sferama osobnosti itekako važan dobar odnos između učitelja i učenika. Učenik kojeg podržava njegov učitelj uspješniji je u učenju, kao i u dobrom ponašanju. Etiku skrbi koja počiva na dobrim odnosima i pokazuje koliko su oni dragocjeni za obje strane osobito je razvila Nel Noddings. Na tom tragu valja dalje nastaviti.

3. Zaključak

Dewey je svojim radom ostavio neizbrisiv trag u domeni filozofije odgoja, govoreći o važnosti odgoja za čovjekov život, kao i za cjelokupnu civilizaciju. Značajan dio njegove filozofije odnosi se na formalni odgoj, tj. obrazovanje i školu, a zahvaljujući svojim revolucionarnim idejama ostvario je globalni utjecaj i popularnost koja ne jenjava ni danas.

Općenito govoreći, filozofija odgoja propituje bit odgoja i dinamiku odnosa odgajanika, odgajatelja i vlasti, ta tri elementa koja su ključna u procesu transformacije pojedinca u samostalnu i odgovornu osobu, vodeći pri tom računa o problemima na koje se može naići s obzirom na rapidne društvene promjene. John Dewey isticao se svojim pragmatičnim pristupom odgoju i obrazovanju, zagovorom reforme tradicionalnog obrazovanja i promoviranjem iskustva kao jednog od ključnih izvora znanja. Ujedno je inzistirao na bavljenju životnim problemima u nastavi.

Odgoj je za njega rast i usmjeravanje te neprestana rekonstrukcija iskustva pojedinca koji i sâm utječe na svoju preobrazbu učeći u prvom redu iz vlastitih pogrešaka i prethodnih iskustava. Pritom se ne smije zanemariti niti uloga karaktera, odnosno urođenih sposobnosti i karakterističnih crta osobnosti. Pokazuje se iznimno bitnim uočiti jake i slabe strane pojedinca, njegove želje i interese te potrebu djelovanja u

skladu s njima, što se može smatrati i jednim od ciljeva odgoja općenito. U cijelom tom procesu ne smije se zanemariti okolina, tj. društvena sredina, koja ima bitnu ulogu u odgoju jer su znanja, interesi, ciljevi te duhovne i emotivne sklonosti zajednice utkani u osobnost pojedinca i usmjeravaju ga u njegovom djelovanju na način da osiguravaju opstanak običaja, normi i zakona koji se prenose generacijski. To dovodi do zatvorenog kruga samoobnavljanja društva, koje se vrši kroz odgoj (i obrazovanje).

S obzirom na to da je odgoj društveni proces, ne smije se zanemariti uloga škole u kojoj nastava treba ilustrirati život sâm, a ne pripremu za život. Drugim riječima, škola mora ujediniti svoje programe sa životom, odnosno aktivnosti u školi trebaju biti povezane s aktivnostima u kojima se učenici svakodnevno zatječu. U tom kontekstu treba se promovirati samostalno zaključivanje i učenje kroz primjere i zadatke koji uključuju znanja iz različitih područja znanosti te senzibiliziraju učenike u podjednakoj mjeri na misaonu i fizičku aktivnost.

Moral, kao esencijalni indikator odgojenosti, odnosno način ophođenja pojedinca prema drugima najčešće koristimo kao znak prepoznavanja »dobrog ili lošeg odgoja«. Dewey inzistira na implementiranju moralnog učenja u školu, iako ne daje stroge odrednice moralno (ne) prihvatljivog ponašanja, već se pragmatično i zdravorazumski poziva na objektivnu analizu situacije i djelovanja u skladu s empatičnim i altruističnim načelima.

Deweyjeva filozofija odgoja obuhvaća gotovo sva relevantna pitanja i elemente odgoja i obrazovanja, a Dewey je svojim pragmatičnim i instrumentalističkim pristupom osigurao status jednog od najutjecajnijih filozofa suvremenog doba. Svoje filozofske, pedagoške, psihološke i političke stavove i ideje, odnosno shvaćanje života i čovjekove okoline, implementirao je u promišljanja o odgoju, što je obilježilo njegov rad originalnošću i posebnosti. Iako njegov sveukupni opus predstavlja nit vodilju u radu filozofa odgoja i pedagoga današnjice, važno je napomenuti da se njegove hipoteze ne smiju shvaćati kao gotovo, uokvireno pravilo ili rješenje, već isključivo kao ideje čija se primjenjivost i rezultati trebaju provjeriti u praksi.

Literatura

- Abbagnano, Nicola (1996), *Storia della Filosofia*, Torino: Utet.
- Anderson, Elisabeth (2018), »Dewey's Moral Philosophy«, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Dostupno na: <https://plato.stanford.edu/entries/dewey-moral/> [15. 6. 2019.].
- Bezić, Živan (1977), »Što znači odgajati?«, *Obnovljeni život*, 32(4), str. 333–344.
- Cahn, Steven M. (1997), *Classic and Contemporary Readings in the Philosophy of Education*, New York: Oxford University Press.
- Cioffi, Fabio et al. (1992), *Il testo filosofico* (vol. 1), Milano: Bruno Mondadori.
- Dewey, John (1897), »My Pedagogic Creed«, *The School Journal*, 54(3), str. 77–80. Dostupno na: <http://infed.org/mobi/john-dewey-my-pedagogical-creed/> [21. 5. 2019.].
- Dewey, John [Djui, Džon] (1937), *Škola i društvo*, Beograd: Rajković.
- Dewey, John (1952), *Experience and Education*, New York: Macmillan.
- Dewey, John [Djui, Džon] (1970), *Vaspitanje i demokratija. Uvod u filozofiju vaspitanja*, Cetinje: Obod.
- Dewey, John (2004), *Rekonstrukcija u filozofiji*, Sarajevo: Buybook.
- Field, Richard; John Dewey (1859–1952), *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Dostupno na: <https://www.iep.utm.edu/dewey/> [10. 6. 2020.].
- Frankena, William K. (1965), *Philosophy of Education*, Toronto: Macmillan.
- Golubović, Aleksandra (2010), »Filozofija odgoja«, *Riječki teološki časopis*, 36(2), str. 609–624.
- Golubović, Aleksandra, *Uvod u Kierkegaardovu antropologiju*, Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci. Dostupno na: <https://www.ffri.uniri.hr/files/izdavacka/A%20Golubovic%20-%20Uvod%20u%20Kierkegaardovu%20antropologiju%20.pdf> [25. 11. 2022.].
- Golubović, Aleksandra; Zelić, Nebojša i Pektor, Leonard (2018), »Values and Upbringing: A Liberal Outlook«, *Ethics and politics*, XX, 2, str. 467–489.
- Golubović, Aleksandra (2018), »Učiteljski poziv i odgajanje: razmatranje iz perspektive filozofije odgoja«, *Odgojno-obrazovne teme*, 1(1–2), str. 141–163. Dostupno na: <http://www.ufri.uniri.hr/files/%C4%8Dasopis/Golubovi.pdf> [24. 5. 2019.].
- Golubović, Aleksandra; Rakić, Dajana (2020), »Out of the darkness there comes light – upbringing as a process (method) of 'fine tuning' of an individual«, *Il Pensare*, 10, str. 75–94. Dostupno na: http://www.ilpensare.net/wp-content/uploads/2021/03/Golubovic-Rakic_2021.pdf [25. 11. 2022.].
- Hildebrand, David (2018), »John Dewey«, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Dostupno na: <https://plato.stanford.edu/entries/dewey/> [14. 6. 2019.].
- Kitcher, Philip (2011), »John Dewey, radikalni filozof«, *Filozofska istraživanja*, 31(1), str. 7–9.

- Klapared, Eduard [Claparède, Edouard] (1920), *Pedagogija Dona Duija*, Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Čukovića.
- Marinković, Josip (1991), *Utemeljenost odgoja u filozofiji*, Zagreb: Školska knjiga.
- Pejović, Danilo (1999), *Suvremena filozofija Zapada*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Peterson, Michael L. (1986), *Philosophy of Education*, Leicester: Inter Varsity Press.
- Plevnik, Danko (2011), »Dewey kao Rortyjeve filozofski i demokratski orijentir«, *Filozofska istraživanja*, 31(1), str. 11–16.
- Polić, Milan (1993a), *K filozofiji odgoja*, Zagreb: Znamen & Institut za pedagogijska istraživanja.
- Polić, Milan (1993b), *Odgoj i svije(st)*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Polić, Milan (2005), »Odgoj i pluralizam«, *Filozofska istraživanja*, 26(1), str. 27–36.
- Psillos, Stathis (2007), *Philosophy of Science A – Z*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Pušić, Bruno (2010), »Temeljni pojmovi filozofije odgoja u djelima Stjepana Matičevića i Josipa Marinkovića«, *Kroatologija*, 1(1), str. 169–279.
- Saltmarsh, John (1996), »Education for Critical Citizenship: John Dewey's Contribution to the Pedagogy of Community Service Learning«, *Michigan Journal of Community Service Learning*, 3(1), str. 13–21.
- Uzelac, Milan (2012), *Filozofija obrazovanja I. Filozofske osnove savremenih pedagoških teorija*, Vršac: Visoka strukovna škola za obrazovanje vaspitača. Elektronsko izdanje. Dostupno na: http://www.uzelac.eu/Knjige/MilanUzelacFilozofijaObrazovanja_I.pdf [10. 5. 2019.].
- White, Morton G. (1979), *Društvena misao u Americi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Wright, Grace B. (1942), *Implications of Dewey's Instrumentalism for Education*. Thesis. Denton, Texas: University of North Texas Libraries, Digital Library. Dostupno na: <https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc75451/> [15. 5. 2019.].
- Zaninović, Mate (1985), *Pedagoška hrestomatija*, Zagreb: Školska knjiga.
- Zaninović, Mate (1998), *Opća povijest pedagogije*, Zagreb: Školska knjiga.
- Zorić, Vučina (2010), »Pragmatistička koncepcija vaspitanja Džona Djujija«, *Pedagogija*, 65(3), str. 396–405.

REFLECTIONS ON EDUCATION IN JOHN DEWEY'S PHILOSOPHY

Matea Subotić, Aleksandra Golubović

The question of education is as old as life itself, and its elements, which have been questioned throughout history, still occupy the minds of many pedagogues, psychologists, philosophers and sociologists today. There are many different experts dealing with education, but one name is particularly important, the name that links the notion of contemporary education and education reform – John Dewey. The aim of this paper is to present his theory and its application in the domain of the philosophy of education, emphasizing the importance of education as a social function in the service of civilizational survival and progress. Social and technological advancement prompted Dewey to the idea of education reform, with focus on practical work and experimental method and with the aim of achieving a balance between knowledge and skills. A significant part of Dewey's philosophy of education is devoted precisely to education. This paper presents general reflections on education, its goals, purpose and definition, and morals as a significant educational aspect, all combining pragmatic approach, making experience and knowledge gained with practical work a priority.

Keywords: *John Dewey, philosophy, education, pedagogy, theory, society, progress, practical work, experimental method, pragmatism, morals, experience*